

УДК 371.134

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ

Шевчук М. О.

У статті подається й обґрунтовується модель управління процесом формування професійної компетентності майбутніх вчителів засобами педагогічного проектування. Автор вважає, що управління на основі поданої моделі сприяє підвищенню рівня сформованості професійної компетентності студентів.

Ключові слова: управління, професійна компетентність, модель, педагогічне проектування.

В статье представляется и обосновывается модель управления процессом формирования профессиональной компетентности будущих учителей средствами педагогического проектирования. Автор считает, что управление на основе данной модели способствует повышению уровня сформированности профессиональной компетентности студентов.

Ключевые слова: управление, профессиональная компетентность, модель, педагогическое проектирование.

The article presents and substantiates a model of guiding the process of professional competence formation in future teachers by means of pedagogical projecting. The author maintains that such management is conducive to raising the level of students' professional competence.

Key words: management, professional competence, model, pedagogical projecting.

Актуальність теми. Сучасний етап соціально-економічних перетворень в Україні характеризується потребою підготовки нової генерації висококваліфікованих фахівців, які б були спроможні вирішити основні протиріччя, що існують в освітній практиці, а саме: між високодинамічними умовами розвитку цивілізації і нездатністю освіти задовольнити потреби швидкого темпу розвитку різних сфер життєдіяльності; між оновленнями парадигми вітчизняної освіти – переходом до нового типу гуманно-інноваційної освіти та недостатнім науково-методичним забезпеченням цього процесу; між бажанням учителів оволодіти професійними знаннями, вміннями та навичками інноваційної діяльності й відсутністю відповідної підготовки.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року зазначається, що оновлення її цілей і змісту, модернізація структури та організації має здійснюватися на засадах компетентнісного підходу. Зміна цільових орієнтацій вищої освіти впливає й на розуміння управлінської функції викладача. Формування високого рівня професійної компетентності майбутніх вчителів залежить від управління процесом компетентнісного зростання студента. Значні можливості удосконалення управління даним процесом має педагогічне проектування, яке спирається на принципи прагматичної педагогіки і спрямоване на формування досвіду продуктивних дій в ситуаціях невизначеності, нестабільності (що є ознакою нашого часу).

До питань реалізації принципів *компетентнісної освіти* зверталось багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: Н. Бібік, В. Болотов, Е. Зеєр, І. Зимня, І. Зязюн, В. Кальней, В. Краєвський, Н. Кузьміна, В. Луговий, А. Маркова, Л. Мітіна, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равен, В. Сєриков, Ю. Татур, А. Хуторський, Т. Шамова, С. Шишов. Теоретичні та практичні аспекти *управління* досліджували В. Андрущенко, В. Афанасьєв, В. Бондарь, Б. Гаєвський, Ф. Гільберт, М. Євтух, Н. Кузьміна, С. Максименко, А. Маркова, В. Маслов, Є. Машбиць, В. Пікельна, В. Сластьонін, Н. Тализіна, Ф. Тейлор, А. Файоль,

Є. Хриков. Проблеми *становлення проектної культури* вивчали В. Гузєєв, Дж. Джонсон, Дж. Дьюї, М. Елькін, С. Ізбаш, М. Каган, В. Кіппатрик, О. Кобернюк, Е. Коллінгс, І. Лернер, Н. Матяш, Є. Полат, Г. Селевко, О. Фунтікова, І. Чечель, С. Щацький, Н. Яковлева, С. Ящук.

Однак, незважаючи на плідність запропонованих у наукових працях ідей, цілісної моделі управління процесом формування професійної компетентності майбутніх вчителів засобами педагогічного проектування поки ще не створено, що породжує наукові та практичні проблеми і знижує ефективність наукового управління цим процесом.

Мета статті – обґрунтувати модель управління процесом формування професійної компетентності майбутніх вчителів засобами педагогічного проектування.

У Радянському енциклопедичному словнику модель (лат. *modulus*, франц. *modele* – міра, зразок, еталон, стандарт) тлумачиться у широкому розумінні як образ (зображення, опис, схема, графік, план), який замінює будь-який реальний об'єкт, процес, явище [5, с. 817].

У Філософському словнику модель визначається як речова, знакова або уявна система, що відтворює, імітує чи відображає принципи внутрішньої організації або функціонування, ті чи інші властивості досліджуваного об'єкта (оригіналу), безпосереднє вивчення якого через певні причини неможливе чи ускладнене, і яка може змінити цей об'єкт у пізнавальному процесі з метою одержання нової інформації про нього [6, с. 304].

В. Штофф виділяє наступні ознаки моделі: це уявно або матеріально реалізована система, яка відтворює або відображає об'єкт, заміщуючи його таким чином, що дає змогу отримати про цей об'єкт нову інформацію [7].

Отже, ми розглядаємо модель як копію реального об'єкта або явища, що відтворює його найбільш суттєві характеристики і властивості, визначальні щодо результатів, а її вивчення дає адекватну інформацію про цей об'єкт.

Відповідно, моделювання – це теоретичне чи практичне дослідження об'єкта, в якому безпосередньо вивчається не сам об'єкт пізнання, а допоміжна штучна або природна система, яка знаходиться в деякому об'єктивному відношенні з об'єктом пізнання, здатна його замінити у певному співвідношенні і яка дає в процесі його дослідження інформацію про сам модельований об'єкт [4].

Побудова моделі передбачає визначення основних структурних складових. Створена нами модель управління процесом формування професійної компетентності майбутнього вчителя на засадах педагогічного проектування містить наступні структурні компоненти: цілі процесу (стратегічні та тактичні), вимоги до процесу (основа та принципи організації процесу за проектним методом), ресурси регламентації (соціальний освітній орієнтир, теоретичне підґрунтя та законодавча база процесу формування професійної компетентності майбутнього вчителя), ресурси управління (побудова організаційної структури процесу за проектним методом, застосування алгоритмів та технологій проектної діяльності).

Розглянемо основні компоненти моделі (рис. 1).

Центральний компонент моделі – **процес формування професійної компетентності майбутнього вчителя** – містить наступні етапи: організаційно-підготовчий, конструкторський, технологічний, результативний, рефлексивний. При цьому важливо відмітити, що визначена структура відповідає логічній послідовності етапів управління: моделювання, організація, регулювання, контроль, корекція. Подібна побудова процесу дає змогу вибудувати логіку управління компетентнісним зростанням студентів від усвідомлення соціальної та особистісної значущості даного процесу до отримання суспільно корисного результату з наступною рефлексією, що дозволяє окреслити нові пізнавально-практичні горизонти розвитку.

До ресурсів регламентації нами були віднесені три головні структурні компоненти: *соціальний освітній орієнтир, теоретичне підґрунтя та законодавча база*.

Процес управління формуванням професійної компетентності майбутнього вчителя засобами педагогічного проектування має бути зорієнтований на соціальний запит суспільства – компетентного, кваліфікованого, творчо мислячого

фахівця, здатного до саморозвитку, самоутвердження і виявлення внутрішнього потенціалу, самостійного у діяльності та відповідального перед майбутнім за результати своєї праці. В умовах особистісної та гуманістичної спрямованості освіти управління процесом формування професійної компетентності має враховувати ідеали, інтереси та духовні цінності майбутнього вчителя, орієнтуючись на вищі моральні норми поведінки, ставлень та стосунків. Теоретичним підґрунтям управління процесом формування професійної компетентності майбутнього вчителя засобами педагогічного проектування ми визначили положення особистісно орієнтованої освіти.

Регламентуючими ресурсами у нашій моделі виступають партнерське гуманне співробітництво на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, взаємоповаги, підтримки, тактовності й толерантності; проектування досягнень у всіх видах діяльності, самоактуалізація та самореалізація особистості студента; діагностично-стимуляційний спосіб організації процесу, створення ситуації успіху і впевненості у власних можливостях; врахування широкого спектру особистісних потреб, можливостей, здібностей і талантів майбутніх вчителів.

Крім того, система доцільного управління має спиратися на законодавчу та нормативну базу України в галузі освіти: Національну стратегію розвитку освіти України на період до 2021 р., Державну програму "Вчитель", Програму "Освіта (Україна XXI століття)", Закон України "Про освіту", Закон України "Про вищу освіту", Закон України "Про загальну середню освіту". Ці документи визначають шляхи створення демократичної, гнучкої, динамічної, мобільної системи управління, здатної до самоорганізації, впровадження перспективних, інноваційних моделей керівництва для досягнення високих результатів у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя.

"Входи" нашої управлінської моделі представлені основними вимогами до організації процесу формування професійної компетентності майбутнього вчителя на засадах педагогічного проектування. Основу управління складає процес досягнення мети через розв'язання практичної або теоретичної проблеми. При цьому проблема як своєрідне протиріччя, що виникає при зіставленні альтернативних начал, викликає пізнавальний дискомфорт і стимулює пошук рішення. Важливо відмітити, що проблема як системотвірний елемент повинна бути не тільки особистісно та соціально значуща, але й корисна, актуальна та цікава майбутньому вчителю. Наявність проблеми як стартового механізму процесу оволодіння компетентностями потребує виявлення таких важливих у професійному зростанні операційних дій: аналіз, синтез, оцінка, творча генерація ідей для пошуку шляхів розв'язання проблеми.

Управління вирішенням такої проблеми сприяє формуванню соціальної позиції майбутнього вчителя, його ставленню до навколишньої дійсності, розвитку критичного мислення, інтеграції знань, створенню внутрішньої мотивації та впевненості у власних можливостях.

Орієнтуючись на основну ідею, ми виділили три основні принципи управління процесом формування професійної компетентності майбутнього вчителя на основі педагогічного проектування, які мають забезпечити високий рівень теоретичної та практичної готовності студентів до професійної діяльності. Перший принцип, пов'язаний з урахуванням в управлінні можливостей, інтересів, здібностей та талантів майбутніх вчителів, відкриває природовідповідний простір для вибору занять за їх нахилами та бажаннями. Даний принцип є передумовою високого рівня розвитку мотивів, цінностей і спрямованості особистості майбутнього вчителя, яка прагне самоствердитися у власній діяльності, реалізувати творчий потенціал, проявити свої здібності, завоювати авторитет. У другому принципі наголошується, що управління процесом формування компетентності майбутнього вчителя засобами педагогічного проектування має здійснюватися з орієнтацією на реальні професійні проблеми, які очікують студентів у майбутньому і практичне розв'язання яких є запорукою успіху у професійній діяльності та впевненості у власних можливостях. Спрямування процесу компетентнісного зростання у площину конкретної професійної роботи сприяє створенню зв'язків теоретичних знань з практичними вміннями та подоланню відстані між абстрактними науковими знаннями та реальними педагогічними проблемами. У тре-

тому принципі виявляється орієнтація на конкретний результат, що має практичну цінність, може бути перевірений практикою і має прикладний характер.

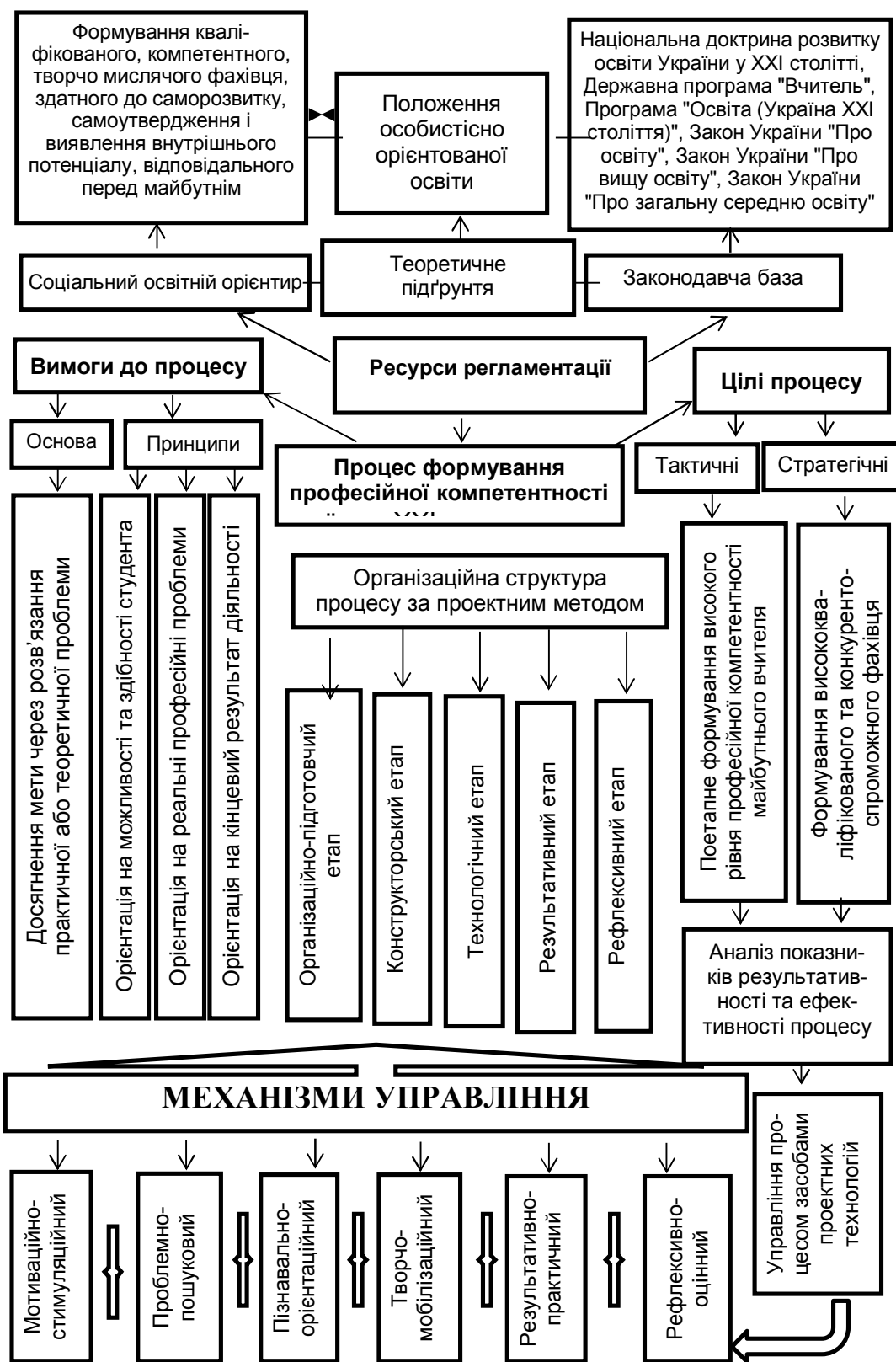

Рис. 1. Модель управління процесом формування професійної компетентності майбутнього вчителя засобами педагогічного проектування

"Виходи" представлені стратегічними і тактичними цілями процесу, оскільки управління наближує мету. Стратегічні цілі визначаються потребами держави у висококваліфікованих спеціалістах та конкурентоспроможних фахівцях, що відображено у головних законодавчо-нормативних документах і було розкрито вище. Тактичні цілі пов'язані з багатоаспектністю поняття "компетентність" та поетапним характером процесу формування надбань майбутнього фахівця, здатного виконувати визначені професійні функції. При цьому повнота, однозначність, взаємопов'язаність, конкретність і реальність тактичних цілей підпорядковано стратегічній меті, а саме підготовка відповідального, творчого, компетентного спеціаліста, який має активну життєву позицію.

Ступінь досягнення цілей, а саме рівень сформованості професійної компетентності, визначається через аналіз показників результативності та ефективності процесу. У разі неспівпадання запланованого результату з отриманим виникає потреба корекції процесу, тобто прийняття управлінського рішення. Механізми управління, як сукупність певних процедур і правил прийняття управлінського рішення визначають ефективність управлінських впливів [3, с. 67].

У нашій моделі представлено наступні механізми: мотиваційно-стимуляційний, проблемно-пошуковий, результативно-практичний, пізнавально-орієнтаційний, творчо-мобілізаційний та рефлексивно-оцінний.

Мотиваційно-стимуляційний механізм управління відіграє важливу роль у досягненні високого рівня сформованості професійної компетентності майбутніх вчителів, оскільки мотивація – це рушійна сила удосконалення особистості в цілому, яка визначає її активність та спрямованість на досягнення запланованого результату. Оновлення змісту освіти сьогодні обумовило актуальність формування мотивації не як простого зростання позитивного або негативного ставлення до процесу оволодіння компетентностями, а як утворення складних структур мотиваційної сфери, які повинні стати об'єктом управління з боку викладача.

Управління процесом формування професійної компетентності майбутніх вчителів засобами педагогічного проектування має ґрунтуватися на врахуванні психофізіологічних та розумових здібностей студентів, їх індивідуальних та вікових особливостей, інтересів та нахилів, що створює, як вважає Н. Власова, мимовільний план мотивації, а розуміння соціальної значущості педагогічної діяльності, прагнення посісти певне місце в системі професійної освіти, досягнення реальних практичних результатів, отримання соціального успіху розкриває довільний план мотивації професійної самореалізації [1, с. 54].

Виконання різноманітних проектів у процесі навчання формує, як стверджує В. Апелът, соціальні, пізнавальні, комунікативні, регулятивні мотиви [2, с. 72]. Крім того, педагогічне проектування передбачає створення вступної, поточної та заключної мотивації, що відповідає етапам проектно-технологічного процесу і робить процес формування професійної компетентності майбутніх вчителів керованим на всіх стадіях.

Таким чином, створення розвивального проектного простору, який поєднує навчально-пізнавальну та науково-дослідну діяльність, на нашу думку, позитивно вплине на мотиваційну сферу за умови плідної співпраці викладача й студента і дасть змогу подолати бідність та вузькість навчальної мотивації студентів, активувати життєву допитливість та розширити коло їх пізнавальних інтересів, сформувати процеси самостійного цілепокладання та прагнення долати труднощі.

Підвищенню рівня професійної компетентності майбутніх вчителів сприяє й дія **проблемно-пошукового механізму** управління. Оволодіння студентами пошуково-дослідними вміннями є вимогою модернізації сучасної вищої освіти, пов'язаної із залученням України до Болонського процесу, і передбачає новий підхід до підготовки спеціалістів. При цьому рівень формування професійної компетентності студентів пов'язується з класифікаційними основами проблематизації навчання й визначенням пріоритетів у професійних проблемах. Поступове ускладнення проблемного навчального поля має відповідати накопиченню у майбутніх вчителів досвіду розв'язання проблем, рівню інтеграції знань, формуванню пошукових та рефлексивних вмінь для прийняття оперативних рішень у нестандартних ситуаціях, побудові основ педагогічної імпровізації,

навчанню координації дій відповідно до обставин, що є умовою майбутнього професійного успіху.

Отже, сутність проблемно-пошукового механізму управління полягає в тому, що викладач може в педагогічно доцільній логіці актуалізувати, особливим чином конструювати пошуково-дослідні завдання, що є одним з інструментів формування пошуково-дослідних умінь студентів. Важливо наголосити, що у поєднанні з проблемною основою процесу формування компетентностей, пошуково-дослідна діяльність набуває особливої емоційної привабливості і стає досить важливим елементом мотивування самого процесу навчання.

Пізнавально-орієнтаційний механізм управління компетентнісним зростанням студентів на засадах педагогічного проектування пов'язаний із створенням ситуацій, які потребують вивчення й пояснення фактів та явищ дійсності з метою набуття і систематизації суб'єктивно нових знань про них, що сприяє збудженню інтелектуально-пізнавальних мотивів у зв'язку з пошуковим характером дослідження, радістю відкриття нового, задоволення від індивідуально-самостійного характеру роботи. Успішне функціонування пошуково-дослідної діяльності передбачає активізацію самостійної пізнавально-орієнтаційної діяльності майбутніх вчителів за умов переходу від моно-, діалогічних до полілогічних форм спілкування, притаманних проектним технологіям.

Цілісність управління компетентнісним зростанням студентів засобами педагогічного проектування охоплює і аспект творчості пізнавально-інтелектуальної діяльності. **Творчо-мобілізаційний механізм** управління процесом формування професійної компетентності фахівців галузі освіти характеризується прагненням позбавити процес підготовки майбутніх вчителів впливу шаблону, висувачи ініціативу пошуку невідомого при збереженні свідомого контролю, організованості та дисципліни. Управління на засадах педагогічного проектування характеризується граничним напруженням в одному напрямі вольових, емоційних та інтелектуальних зусиль. При цьому творча активність студента у проектно-технологічному аспекті процесу оволодіння компетентностями являє собою розв'язання нескінченної низки творчих завдань, які формують вміння приймати власні виважені відповідальні рішення, нестандартно вирішувати складні педагогічні ситуації і робити крок до майбутніх професійних відкриттів та кардинально нових технологій. Управління, що спрямоване на встановлення діалектичного зв'язку між творчістю, пізнанням та пошуком, сприяє ефективності вирішення виховних, освітніх та розвивальних завдань вчителями у майбутній професійній діяльності.

Компетентність як інтегральна властивість особистості ґрунтується на практично-діяльнісній основі і передбачає готовність учителя розв'язувати професійні проблеми й типові професійні завдання, які виникають в реальних ситуаціях професійної педагогічної діяльності, з використанням знань, професійного й життєвого досвіду, цінностей та нахилів. Тому дія **результативно-практичного механізму** управління передбачає отримання матеріального, поведінкового, психологічного, діяльнісного, мотиваційного результату на теоретичному і практичному рівнях професійного зростання, який створює для студентів ситуацію успіху, виконує стимуляційну функцію, викликаючи задоволення від здійсненої роботи і вимальовуючи перспективи подальшого індивідуально-професійного розвитку. Крім того, практично-результативний механізм управління процесом оволодіння компетентностями тісно пов'язаний з **рефлексивно-оціночним механізмом**, оскільки управління лише тоді буде ефективним, якщо здійснюється функція контролю.

Контроль як фундаментальний елемент процесу управління дає змогу виявити проблеми та відповідно скорегувати діяльність. Система контролю об'єднує всі аспекти процесу управління формуванням професійної компетентності майбутніх вчителів засобами педагогічного проектування. Зіставляючи реально досягнуті результати із запланованими, визначається міра досягнення мети, а аналіз досягнень дає змогу зафіксувати успіхи та невдачі. Рефлексивно-оцінний механізм управління сприяє найбільш точній корекції процесу підготовки кваліфікованих фахівців за рахунок виявлення помилок та проблем, оцінювання умов, характеру взаємозалежностей видів діяльності, забезпечує усвідомлення

причин позитивних і негативних аспектів отриманих результатів, у ході якого здійснюється оцінка та переоцінка помилок і можливостей для подальшого удосконалення процесу компетентнісного зростання студентів.

Таким чином, на нашу думку, здійснення управління процесом компетентнісного зростання студентів засобами педагогічного проектування на основі запропонованої моделі сприятиме підвищенню рівня сформованості професійної компетентності майбутніх учителів і дасть їм змогу ефективно розв'язувати професійні проблеми, використовуючи знання і досвід.

Література

1. Волков К. Н. Психология о педагогических проблемах / К. Н. Волков. – М. : Просвещение, 1981. – 128 с.
2. Гребенюк О. С. Формирование интереса к учебной и трудовой деятельности у учащихся средних и проф.-тех. училищ / О. С. Гребенюк. – М. : Высшая школа, 1986. – 48 с.
3. Новиков Д. А. Управление проектами: организационные механизмы / Д. А. Новиков. – М. : ПМСОФТ, 2007. – 140 с.
4. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень : навч. посібник для вищ. пед. закладів освіти / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К. : ДІНІТ, 2000. – 260 с.
5. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1985. – 1600 с.
6. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1986. – 768 с.
7. Штофф В. А. Роль моделей в познании / В. А. Штофф. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 128 с.